RIJEČI - MAČEVI

Toga ljeta vladika primi na Cetinju nekoliko poruka od maršala Marmona – bili su to pozivi na sastanak i razgovor.

U prvi mah mu se nije išlo u susret čovjeku s kojim je doskoro žestoko vojevao; i nalazio je načina da poziv ne prihvati.

No, stvarne potrebe tražile su da se ova dva čovjeka sretnu, bez obzira na njihove lične želje. Sad su bili susjedi, puni međusobnog podozrenja; na njihovim granicama ima trzavica i opasnosti da se one umnože.

Tako najzad pristade da se pogleda oči u oči s Marmonom.

U dan ugovoreni stade se izrana spremati. Valja se odjenuti što ljepše može.

Sav se pokriva dugačkom crvenom mantijom, na kojoj je veliki broj zlatnih kopča. Sad će tanki struk opasati kadifenim pojasom, niz koji se prelivaju plavkaste i crne pruge. Pojas je taj pri krajevima ukrašen zlatnim vezom. Smetaju mu dugački i široki rukavi, koji se kao krila lepršaju pri svakom pokretu. Preko mantije će navući ljubičastu haljinu od tanke tkanine, s rukavima samo do lakata (ona druga, crna, već je prilično iznošena). O vrat će okačiti zlatni lanac s vladičanskim krstom, koji pada do pojasa. Uz lanac je lenta sa Ordenom Aleksandra Nevskog, a na prsima se već presijava Orden svete Ante, sav osut dijamantima. Nad čelom nek se uzvisi kapa od crna

velura, sa krstom dijamantskim; a s nje nek visi bijela panakamilavka ukrašena teškim zlatnim kitama. Smirena ruka počinuće na štapu od abonosa, o koji ponekad kucne veliki prsten.

Bio je svjestan da sve to umije nositi s lakoćom, prirodno i neizvještačeno, kao da je odrastao na kakvom velikom evropskom dvoru. I to bi ga prevarilo – učinilo bi mu se da i sam pomalo uživa u tome nakitu i odeždi. A onda bi stao zagriženo da se pravda, kao da se brani od nečijeg prekora:

«Sve ovo ne činim radi sebe i svoje taštine. Mnogo sam bliži sebi u onoj prostoj crnoj mantiji, kad išetam do kakvog guvna ili njivice s krtolom ili kad se u svojoj ćeliji usamim. Ali, nakit ovaj, ove blistave okove, ipak moram nositi kao što nosim teret lomnog tijela ili teret briga narodnih ili gomilu poslova, od kojih mi se često zamute oči. Moram – nek se vidi da nijesam vladika stočara i pustih hajduka, već da me drži jedna mala, ali ponosita zemlja... A pred domaćima dodijeljeno mi je da odigram svoje, da budem ono za šta možda ni rođen nijesam, ono za čim moja duša nije ni smjela žudjeti. Jesi li u to siguran? Nijesi li kao dječak iz prikrajka ćelije sa divljenjem gledao kako ljudi pristupaju vladikama Savi i Vasiliju, pa kako se onaj samozvani Šćepan Mali šepuri kao da mu je sve do koljena – nije li te još tada nešto povuklo za uši, naviše? I jesi li ikad proužio otpor svemu ovome ili samo umiruješ sebe: to je radi drugih, a ja ne bih; ja bih najradije jednu malu školu u selu otvorio, pa okupio djecu i pričao im o slovima, travama i zvijezdama... ili sam mogao biti hajduk, četovođa... ili mirni pastir u planini, koji rezbari svirale i duvanske kutije... Ne, nipošto ne – sve je ovo jedna igra neizbježna, ja moram ovo da činim, ja ne smijem drukčije!

A što ono rekoše u više mahova? Vladika je željan vlasti, hoće u sve da se miješa, hoće da pruži svoje ruke izvan sadašnjih granica! Može biti da to njima, tuđinima, tako izgleda. Pružim li ruku prema braći Brđanima, Turci će vrisnuti: 'Evo, slavoljubivi, nevjerni vladika hoće da proširi svoju vlast, malo mu je one gladne sirotinje!' Okrenem li se prema Boki – i tamo naš narod hriplje vjekovima i samo se smjenjuje ruka koja drži bič, a bič ostaje isti – okrenem li se, rekoh, prema našoj Boki, zalajaće i Mlečanin i Francuz i Austrijanac: 'Evo gramzivog vladike, željnog vlasti, evo otimača... jer mi imamo pravo na Boku na osnovu tog i tog ugovora iz te i te godine, tada je nama predata od one države koja je tu ranije vladala.' I sve tako: imaju nekakve tapije i papire i ugovore, a tu uz slanu pjenu žive vjekovima ljudi, živi narod koji nije gospodar svojoj glavi... Pa, ako ja istjeram te šarengaće sa širitima i lampasima, ako kažem tome primorskom narodu: 'Recite slobodno ko ste i šta hoćete, viknite da čuje sva Evropa', onda sam ja slavoljubiv, onda sam ja perfidan»...

Najzad uzjaha svog najljepšeg konja, bijelca, i krenu sa nekoliko naoružanih glavara i pratilaca, obučenih u svečano ruho. Nešto malo naprijed, lako je koračao njegov najviši momak, kome su ljudi obična rasta dosezali tek do pazuha.

Bješe ugovoreno da se vladika i maršal sretnu kod tvrđave na Trojici, nedaleko od Kotora. Svud oko tvrđave bjehu raspoređeni francuski vojnici, ali – maršala nema.

Čim se približi na puškomet od Trojice, vladika zaustavi svoje pratioce.

Gdje li je Marmon? – reče glasno.

Ili još nije prispio ili je u tvrđavi – pokuša da objasni jedan od glavara.

Da pričekamo ovdje.

Stojali su blizu jednog drveta. Vladika sjaha s konja da bi ušao u hlad.

Ubrzo, iz tvrđave iziđe oficir sa dva vojnika i uputi se prema Crnogorcima.

Vladika još jednom strogo zamoli svoje da se ponašaju uzdržano i dostojanstveno.

Oficir zastade na nekoliko koraka od vladike i pozdravi ga i odmah saopšti preko tumača:

General-an-šef moli vas da uđete u tvrđavu na razgovor o kojem ste se već sporazumjeli.

Vladika podiže ruku prema obrvama – tako je gotovo uvijek činio kad mu je potreba da se munjevito pribere. Muči ga neodređena sumnja. A opet – zar bi se poslužio niskom prevarom jedan čuveni Napoleonov komandant, i to prema njemu, poglavaru države! Osjeti potrebu da čuje šta misle o tome ostali Crnogorci, pa se okrenu k njima:

Braćo moja, vi sve ovo vidite i čujete. Ja sam se s francuskim đeneralom dogovorio da se vidimo kod tvrđave, a ne u njoj. Šta biste vi na to rekli?

Onako bez reda, a neki u isti mah, stadoše Crnogorci dobacivati svoje misli i sumnje:

Da to nije prijevara?

Francuz je rođak lukavome Latinu, i to bliski.

Ti kako hoćeš, sveti vladiko, a ja bih se držao onoga što je ugovoreno! Ne može to po svačijem ćefu!

Vidite li, oči vam ispale, sa koliko su vojske i oružja opkolili forticu!

Mi bismo unutra bili kao zarobljenici.

I ne bi se moglo zboriti slobodno!

Čekajte! – podiže glas vladika. – Ja se ne bojim životu. Niko od nas nije se plašio ni na težem mjestu.

Ali se valja bojati sramote!

Ko zna šta bi oni s vladikom činili i kako bi razgovarali kad im uletimo u šake kao tica!

Ako je da se gine, svi smo tu! Ali ne damo da nam vladiku iko sramoti – ni trun da padne na njega!

Mnogo je Francez osilio, hoće da sve bude po njegovoj!

Ne idemo u tvrđavu, to je naša riječ!

Odgovori im tako, sveti vladiko!

Vladika se ugrize za usnu i oklijevaše trenut-dva. Jednom poumi da još razgovara sa svojim ljudima – možda da ih privoli da ipak siđu do tvrđave (u sebi je strahovao da Marmon ne kaže: «Evo, prepao se vladika!»). Ali onaj oficir je stojao pravo i gledao vladici u oči očekujući odgovor.

Tada mu vladika kaza uglavnom ono što su njegovi ljudi već rekli: on ne može doći na sastanak u ovakvim promijenjenim uslovima.

Oficir pozdravi i udalji se.

Hoćemo li čekati njihov odgovor?

Nemamo rašta – reče vladika – jer će se sad Marmon rasrditi. Hajdemo natrag.

I okrenuše uz lovćenske strane.

Tek što prođe nekoliko dana, vladici dođe pismo od Sankovskog. Ratni drug mu javlja da je bio u Kotoru, kod Marmona. Tada mu se maršal požalio na vladičino nepovjerenje i rekao da je time čak uvrijeđen. Vladika čita dalje: «Ovo me pobuđuje pokorno moliti Vas, ako Vi za dobro nađete, da dodete k meni sa gubernatorom i drugim starješinama crnogorskim, te da opovrgnete one misli koje je imao francuski đeneral zbog toga što se između njega i Vas dogodilo, pa mi zajedno možemo biti kod đeneral-an-šefa Marmona na razgovoru.»

Pošto su Rusi i Francuzi sad u sporazumu i kad ga Sankovski ovako moli, vladika osjeća obavezu da ode u Kotor. A goni ga i to što vidi da je Marmonu zaista mnogo stalo do susreta.

Tako opet krenu svoju pratnju i siđe do Kotora. Putem

mu se pridruži još ljudi, koji su željeli da svakako budu uz vladiku kad se nađe među Francuzima. Na ulazu u grad opet dođe do natezanja.

Straža je zahtijevala da Crnogorci ostave oružje i bez njega uđu u grad. Vladičini ljudi ne htjedoše na to pristati. Sjećali su se francuskih prijetnji da će pregaziti njihovu zemlju i da se Crna Gora više neće tako zvati, već Crvena ili krvava Gora. I opet rekoše Crnogorci: «Ne bojimo se svojim životima, već samo hoćemo da budemo naoružani uz vladiku – vladičin obraz, to je danas obraz cijele Crne Gore.»

Najzad bi dopušteno da Crnogorci uđu u grad s malim puškama i noževima.

Vladika se odmah nađe sa Sankovskim, pa se zajedno uputiše da posjete Marmona.

Većina Crnogoraca ostade ispred zgrade, a samo pratnji bi dozvoljeno da uđe s vladikom. Oni što ostaju napolju rekoše:

Ako Marmon počne nešto nedolično za vladiku, bacite ga kroz prozor, pa ćemo ga ovamo lijepo dočekati!

Zatekoše Marmona u prostranoj odaji. Stojao je oslonivši se leđima i laktovima o jedna visoki sto. On ne bi usrdni domaćin – ne krenu u susret posjetiocima, ne poželje im dobrodošlicu, već ostade u onom istom položaju. Htio je, valjda, da pokaže svoju srditost ovako javno, pred svima. Uz njega je stojao Loriston, a malo po strani nekoliko francuskih oficira. Crnogorci zauzeše onaj drugi dio odaje, pa su stojali nasuprot Francuzima i ukrštali s njima radoznale poglede.

Vladika iznutra usplamsa zbog ovakvog dočeka, ali se potrudi da ničim ne oda svoju usplahirenost. Pogledom je tražio prozor i nije htio da prvi progovori ni riječi.

Tada Marmon izbaci oštro i neposredno pitanje:

Zašto onda ne uđoste u forticu od Trojice da se vidimo?

Oglasi se brz i kratak odgovor:

Prvo zato što dogovor nije bio da se sastanemo u fortici, nego kod fortice, a drugo – zato što mi nijesu dali Crnogorci.

Marmon hitro osmotri vladičine ratnike – stasite, brkate, s oružjem o pojasu i strukama preko ramena.

Šta vam hoće toliki Crnogorci! Ta vi se ovdje nemate čega plašiti.

Ne bojim se, sve da sam u drukčije mjesto zapao, a nekmoli ovdje gdje sam. No oni mene bez sebe ne puštaju, a ja opet bez njih nikud, a s njima svud i u svako doba.

A šta vam je Francuska učinila?

Ni zla ni dobra nikakva.

Kako teče razgovor, u Marmonovu držanju postepeno splašnjava ona prvašnja naduvenost. Razgovor s vladikom, nekako sam od sebe, mami ga sve dublje. On osjeća na sebi zadivljene oči svojih oficira i odlučno gazi naprijed.

Kako ste vi, budući jedna mala šaka naroda, odvažili se dignuti oružje protivu silne države francuske?

Mi nijesmo drugo što činili do ono što sljeduje vjernome i poštenome narodu da učini. Mi smo pod ruskim pokroviteljstvom od 1711. godine i dužni smo za svojega pokrovitelja vojevati.

Valja da vam nijesu poznate sile Francuske imperije.

Mi znamo da je Francuska svagda bila silna, ali to nam ne čini da zaboravimo svoje dužnosti.

Marmon uživa u svojem prkosu i, kao da zaboravlja da je tu i Sankovski, kaže:

A šta vi imate s Rusima, s onim neprosvjećenim i surovim narodom, koji je i vama samima neprijatelj, koji traži od vas sve u ropstvo sprati?

Vladika nehotice istupi korak naprijed i glas mu zadrhta:

Molim, gospodine đenerale, ne dirajte u moju svetinju, u ponositu slavu najvećeg naroda, čiji sam ja vjerni sin! Rusi nijesu naši neprijatelji, već naša jednovjerna i jednoplemena braća, koja imaju tako toplu ljubav k nama, kao i mi k njima. Vidite, vi pokazanim malodušjem mrzite Ruse i njih crnite, a drugim slovenskim granama laskate, samo da bi time vaš car svoj cilj postigao. No, mi svi Sloveni nemamo nigđe drugđe nadežde, naše slave, do sa silnom i srodnom braćom Rusima; jer ako propadnu Rusi, propali su i svi ostali Sloveni, a ko je protiv Rusa, taj je protiv sviju Slovena!

Zadihan od nagla i brza govora, vladika se okrenu prema najbližem prozoru i izvadi tabakeru, željan da odahne i povuče koji dim.

A Marmon se okrenu k Loristonu i polušapatom progovori s njim nekoliko kratkih rečenica.

Kad se vladika odvoji od prozora, domaćin mu se obrati:

Biste li sjeli?

Mislio sam da ćete to i dosle reći.

Tek tada sjedoše obojica na isto kanabe – Marmon s desne strane.

Tada Marmon opet nastavlja razgovor. Da li da i time ispolji nadmoć svoje zemlje ili ga goni radoznalost – ili je to oboje – tek, on je taj koji pita i ispituje, ali pita uvijek tako da se unaprijed vidi njegov već utvrđeni stav.

Vi ste sveštено lice, pa šta vam hoće svetovna vlada? Nego gledajte crkvu i crkvene poslove.

«To li bi ti htio!» - pomisli vladika. I spremno odgovara:

Obje mi je vlasti narod u ruke predao, a narod crnogorski – a ne znam kako francuski – sačinjava zakon, i dok je valja narodna, ja ću ovu predanu mi vlast dvostrukog bremena držati i kao vjerni sin svog slobodnog otačastva do mojih posljednjih sila uzdržavaću i braniti.

Maršal za trenutak razmišlja, traži kakvu začkoljicu ili protivurječnost u onome što je vladika rekao. Najzad mu licem pređe gotovo neprimijetan smiješak.

Kako su vas Crnogorci poslušali da se biju s nama, a nijesu vas htjeli poslušati da k meni u forticu dođete, ili vam Crnogorci zapovijedaju?

Nekad slušaju, a nekad zapovijedaju kao narod slobodni; ovo se i u kraljevinama dogoditi može, a kamoli u Crnoj Gori.

Dakle, oni bi vas opet poslušali, ako ih pozovete u boj?

Ja sam imao čast vašem visokom praviteljstvu javiti da mi nijesmo učinili ništa do ispunili našu dužnost. Danas, blagodareći boga, vidimo da je među našim visokoslavnim pokroviteljem i vašim imperatorom mir učinjen, daj bože da bude dugovječno za blagopolučije cijeloga svijeta; no, ako se opet vojna objavi, ja vas uvjeriti mogu da ćemo mi na isti način po svojoj vazmožnosti činiti kao što smo prošle vojne činili. Da smo mi pod francuskim pokroviteljstvom, tako kao što smo pod ruskim, i kad ne bismo za Francusku vojevali, kakvo biste mnenije o nama imali? Ne biste li nas držali za izdajnike?

To imate razlog.

Tu se oglasi Loristonova neočekivana upadica:

Vi nijeste bili pod ruskim pokroviteljstvom sve do sadašnjega mira u Tilzitu!

Vladika se okrenu k njemu:

Mi smo tako sebe počitovali, ikao nije Rusija nas pokroviteljstvovala zbog dalekoga rastojanja od nas i zbog političkih okolnosti; ali mi smo željeli i starali se da bude-

mo toga udostojeni čuvajući kletvu koju su preci naši dali na vjernost rosijskom prestolu.

Sad se opet javi Marmon:

Opomenite se da se sad graničite s državom velikog Napoleona, koji je bezmalo svu Evropu osvojio, i pomislite kako su bile velike sile koje su njegovom silom ostale nepobijeđene.

Istina je da je on veliki po svojim velikim djelima i da je Francuska svagda bila silna, a osobito sad. Ali su isti neprijatelji francuski dali više slave Francuskoj negoli je ona svojim oružjem zadobila...

Kako, kako?

Dopustite mi da izgovorim, pa ćete viđet kako.

Govorite.

Ja mislim da svako vladajuće lice imade paziti svoje podane kao otac svoju djecu i da svako nosi na sebi svoju otečesku dužnost, a podani k svojim vladaocima kao djeca k svojim roditeljima u dužnosti ostaju.

Marmon se u tom trenutku poboja da će ostati utisak kako je on u razgovoru imao nekako podređenu ulogu i ponešto raspitivao ili samo nagovijestio svoj sud. Nije mogao da otrpi ni to što vladika pred njim mudruje o moralu u jednoj državi i o dužnostima vladalaca i podanika. Stoga se odluči da pređe u napad. On se sav okrenu k vladici i glas mu postade jedak:

Kako vi možete o svemu tome govoriti?! Zar zaboravljate kakvi su vaši podanici!

Šta ste o njima htjeli da rečete?

Crnogorski je narod divalj i beščovječan. Oni, kao divlji i varvarski narod, sijeku glave kad uhvate neprijatelja!

Vladičino mršavo lice namah se obli rumenilom. Osjeti potrebu da skoči i ode iz ove odaje, koja najednom postade tijesna. Uhom osjeti komešanje među svojom pratnjom.

I to ga opomenu da se savlada. On ne učini ni jedan pokret koji bi još jače podjario Crnogorce. Samo je desna ruka lomila prste lijevoj. I glava se pomalo poispravi.

Gospodine! Narod je crnogorski narod viteški. On je plemenita karaktera i bori se, kao blagorodan i slobodan junak, za svoju dragu slobodu. A da oni sijeku glave – istina je i tome se nije čuditi; no se je čuditi narodu francuskom, koji je svom zakonitom kralju nasred pjace glavu odsjekao, te su to varvarstvo Crnogorci od Francuza primili (vladici istog trena sine: «Od Turaka smo primili taj zli nauk, ali mu ovo rekoh za inat!»), no ga samo drukčije upotrebljavaju: sijeku glave svojim krvnicima; a oni ne samo da nijesu glavu sjekli nigda svome vladici, nego ni svom drugom sudržavnom bratu!

Marmon se naglo uspravi:

Znajte, vladiko, vaša se zemlja dosad zvala Crna Gora, a odsad će se zvati Krvava!

To smo već čuli. I ne klecamo pred takvim riječima!

Francuska će sila poplaviti vaše gorde gore i pokazati vam da postoji narod koji nadmašuje vaša gorska junaštva!

Uprav to bih želio za svoga života dočekati i vidjeti da onaj, od koga danas strijepi cijela Evropa, do jednog silnog i svetog sjevera, zavojšti na ovu šaku naroda, kako bi prostrani svijet uvidio s kim se mi nejač borimo i kakva je ona mišica, koja se viteštvom stoljećima slavi, te bi tek onda slava ovog naroda u svijetu poznata postala!

Sad i Sankovski posreduje i moli ih da se smire.

Marmon uviđa da je pretjerao, pa kaže tiše:

No, nijesmo se sastali da vodimo dvoboj riječima, već da se o susjedskim stvarima dogovorimo.

Nikakav mi dvoboj nije mio, pa ni ovaj. No, ja ga nijesam izazvao. A što velite za dogovor o miru i tišini na gra-

nicama, to mi je duši drago. Da se tome nijesam nadao, ni dolazio ne bih – niti mi je do šetnje ni do pustih nadmetanja.

Tako poče tiši, poslovan razgovor, u koji su se povremeno uplitali Sankovski i Loriston.

Vladika obeća Francuzima da će im crnogorski narod biti dobar susjed i da neće davati povoda sukobima. On to isto očekuje od Francuza. I obeća da će o ovome dogovoru uputiti poslanicu svim Crnogorcima i tražiti da se lijepo i pošteno vladaju pri svakom susretu sa novim susjedima, a naročito na pazarima.

Slično obećanje izreče i Marmon svečanim ali hladnim glasom.

A kad vladika ode i kad se udaljiše njegovi oficiri, brižno se nalakti na sto i pritisnu čelo dlanovima: kako da slomi tu Crnu Goru, kako da je učini krotkom i da je veže uz Francusku?

To od njega traži Napoleon.